

**ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΛΙΑΜΕΠ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**3.
Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ**

Σοφία Αποστόλη
M.Sc., University of Bristol

**ΑΘΗΝΑ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2006**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το κείμενο αυτό παρουσιάζει τις Συνόδους Κορυφής των Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε. στην Μπολόνια, στην Πράγα, στο Βερολίνο και στο Μπέργκεν και τις επιδράσεις τους στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Στην πρώτη Σύνοδο Κορυφής υπογράφηκε η Διακήρυξη της Μπολόνια (1999) με την οποία οι Υπουργοί δεσμεύτηκαν να πορευθούν προς τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Σε κάθε κεφάλαιο, εκτός από την ίδια τη Σύνοδο Κορυφής, παρουσιάζονται οι αλλαγές που σημειώνονται σταδιακά στο τοπίο της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Αποτυπώνεται η διάθεση της ελληνικής πλευράς να συμμετάσχει στον κοινό αυτό χώρο, με αποκορύφωμα νόμους απόλυτα σχετικούς με τους στόχους της Διακήρυξης που ψηφίστηκαν το καλοκαίρι του 2005.

Επιπλέον, σε κάθε κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις αντιρρήσεις-ενστάσεις της ελληνικής πλευράς καθώς και για τις εξελίξεις σε γενικό επίπεδο από τη μία Σύνοδο Κορυφής στην επόμενη.

Τέλος, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, όπου διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα έχει σημειώσει κάποια πρόοδο όσον αφορά την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν στην Μπολόνια και όπου επισημαίνονται τα σημεία στα οποία η Ελλάδα χρειάζεται να εντατικοποιήσει τις προσπάθειές της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.....	1
ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
1. Εισαγωγή.....	5
2. Η Σύνοδος Κορυφής στην Μπολόνια – 19 Ιουνίου 1999	7
3. Η Σύνοδος Κορυφής στην Πράγα – 18-19 Μαΐου 2002.....	15
3.1. Η Σύνοδος στην Πράγα και η Ελλάδα.....	18
4. Η Σύνοδος Κορυφής στο Βερολίνο – 19 Σεπτεμβρίου 2003.....	23
4.1. Η Σύνοδος Κορυφής στο Βερολίνο και η Ελλάδα.....	26
5.1. Η Σύνοδος Κορυφής στο Μπέργκεν και η Ελλάδα	33
6. Συμπέρασμα	36
Παράρτημα.....	38
Βιβλιογραφία	44

1. Εισαγωγή

Με το παρόν κείμενο επιχειρείται μια πρώτη γνωριμία με αυτό που ονομάζεται Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης, όρος με τον οποίο εννοείται το περιβάλλον που θα διαμορφωθεί από την ευρεία συνεργασία μεταξύ ευρωπαϊκών χωρών με στόχο την εναρμόνιση των πολιτικών τους για την ανώτατη εκπαίδευση.

Σκοπός της έρευνας είναι η επισκόπηση των σταδίων που περιλαμβάνει η Διαδικασία της Μπολόνια στην πορεία προς το σχηματισμό ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και η επίδρασή της στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Για το λόγο αυτόν γίνεται χωριστή αναφορά σε καθεμιά από τις τέσσερις Συνόδους Κορυφής των Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε. (Μπολόνια, Πράγας, Βερολίνου και Μπέργκεν), οι οποίες εντάσσονται στο πλαίσιο της Διαδικασίας της Μπολόνια.

Η παρούσα μελέτη, λοιπόν, χωρίζεται σε τέσσερα κύρια κεφάλαια (όσες και οι Σύνοδοι Κορυφής), καθένα από τα οποία απαρτίζεται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι γενικές εξελίξεις στην Ευρώπη μετά από κάθε Σύνοδο Κορυφής, και στο δεύτερο μέρος γίνεται λόγος για τις εξελίξεις στο χώρο της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης. Όμως πριν από όλα αυτά, χρειάζεται να αναφερθούμε σε ένα πρώτο βήμα συνεργασίας που έγινε μεταξύ διάφορων χωρών στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης δύο χρόνια νωρίτερα από την Μπολόνια, δηλαδή στο συνέδριο για την αναγνώριση των ακαδημαϊκών τίτλων ανώτατης εκπαίδευσης στη Λισαβόνα το 1997.

Το Συνέδριο της Λισαβόνας – 11 Απριλίου 1997

Στο πλαίσιο του Συνεδρίου της Λισαβόνας υπογράφηκε η συμφωνία αμοιβαίας αναγνώρισης τίτλων ανάμεσα στις συμμετέχουσες χώρες¹. Πιο συγκεκριμένα,

¹ Τη συμφωνία υπέγραψαν την ημέρα του Συνεδρίου της Λισαβόνας το Αζερμπαϊτζάν, η Βουλγαρία, η Τσεχία, η Δανία, η Εσθονία, η Γαλλία, η Γεωργία, η Γερμανία, το Βατικανό, η Ουγγαρία, η Ισλανδία, το Καζακστάν, η Λετονία, η Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, η Νορβηγία, η Πολωνία, η Πορτογαλία,

συμφωνήθηκε η αναγνώριση τίτλων και περιόδων σπουδών από τη μια χώρα στην άλλη με σκοπό να καταστεί πιο εύκολη για όλους η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση σε οποιαδήποτε από αυτές τις χώρες.

Για κάθε περίπτωση κατά την οποία μία υπογράφουσα χώρα αρνείται την αναγνώριση τίτλου ή περιόδου σπουδών σε κάποιον σπουδαστή από άλλη υπογράφουσα χώρα οφείλει να δίνει σαφή αιτιολογία.

Η κάθε υπογράφουσα χώρα δεσμεύτηκε με τη συμφωνία αυτή να δημιουργήσει ένα εθνικό σύστημα που θα εγγυόταν την πλήρη και σαφή περιγραφή των τίτλων, για να διευκολυνθεί και η αναγνώριση από τις υπόλοιπες συμμετέχουσες χώρες.

Στο Παράρτημα μπορούμε να δούμε ποιες χώρες έχουν υπογράψει και/ή εφαρμόσει τη συμφωνία. Η Συμφωνία της Λισαβόνας αναφέρεται αρκετές φορές σε όλα τα κείμενα της Διαδικασίας της Μπολόνια.

η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Σλοβενία, η Σουηδία, η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, η Ουκρανία και οι Η.Π.Α.

2. Η Σύνοδος Κορυφής στην Μπολόνια – 19 Ιουνίου 1999

Η Διαδικασία της Μπολόνια αποτελεί το θεμέλιο λίθο της ευρωπαϊκής συνεργασίας στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Δεν πρόκειται για πρωτοβουλία αποκλειστικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο η Ένωση διατηρεί κεντρικό ρόλο μεταξύ των συμμετεχόντων². Η Διαδικασία αυτή ήρθε ως αντίδραση στη Διακήρυξη της Σορβόνης το 1998, όπου η Γερμανία, η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιταλία αποφάσισαν να συντάξουν και να υπογράψουν ένα κείμενο για την εναρμόνισή τους με τη δομή ενός κοινού συστήματος Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης³.

Τον Ιούνιο του 1999 οι Υπουργοί Παιδείας 29 χωρών (EU15, 3 EFTA/EEA, 10 CEECs⁴ και Κύπρου) υπέγραψαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια για τη δημιουργία μέχρι το 2010 του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Οι χώρες αυτές δεσμεύτηκαν, δηλαδή, να συντονίσουν τις εκπαιδευτικές πολιτικές τους, πάντα όμως στο βαθμό που το επιτρέπουν οι θεσμικές δυνατότητες και πάντα σεβόμενες την ιδιαιτερότητα του κάθε πολιτισμού, γλώσσας και εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος και, φυσικά, την αυτονομία των πανεπιστημίων.

² Στην πρώτη διατύπωση της Διακήρυξης της Μπολόνια από τους εκπροσώπους της ιταλικής προεδρίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στην όλη Διαδικασία εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περισσότερες υπογράφουσες χώρες ήταν κράτη-μέλη της, οπότε και η οικονομική ενίσχυση της Ένωσης για την εφαρμογή της Διαδικασίας θα ήταν καταλυτική. Παρ' όλα αυτά, πολλές χώρες αρνήθηκαν να δεχτούν τη σύνδεση της Διαδικασίας της Μπολόνια με την Ε.Ε. με το επιχείρημα ότι ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης θα έπρεπε να επεκταθεί πέραν των συνόρων της Ε.Ε. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων κυριάρχησε η αντίληψη ότι η Διαδικασία της Μπολόνια δεν θα έπρεπε να έχει ηγέτες και ακολούθους, αντίθετα όλες οι υπογράφουσες χώρες θα έπρεπε να είναι ισότιμες στο πλαίσιο της εφαρμογής της. Το αποτέλεσμα ήταν στην τελική διατύπωση της Διαδικασίας της Μπολόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση να θεωρηθεί ως ισότιμος εταίρος, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση των αντιπροσώπων της Ένωσης στην Ιταλία.

³ Η Διακήρυξη της Σορβόνης (25/5/1998) κατέληγε ως εξής: «Δεσμευόμαστε, διά του παρόντος, να ενθαρρύνουμε τη δημιουργία ενός κοινού πλαισίου αναφοράς, με σκοπό τη διευκόλυνση της αναγνώρισης από το εξωτερικό και την περαιτέρω προώθηση της κινητικότητας των σπουδαστών, καθώς και της απασχολησιμότητας».

⁴ European Union of 15, European Free Trade Association, European Economic Area, Countries of Central Eastern Europe.

Η Διακήρυξη της Μπολόνια θέτει δύο γενικούς στόχους: «την προώθηση της κινητικότητας καθηγητικού προσωπικού, ερευνητών και φοιτητών μέσα στην Ευρώπη και την προώθηση μιας Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης ως το μόνο και συμπαγές εκπαιδευτικό σύστημα με σκοπό να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης και το μερίδιό της στην παγκόσμια αγορά ανώτατης εκπαίδευσης».

Τρεις ειδικότεροι στόχοι της Διακήρυξης είναι οι εξής:

- η κινητικότητα (η δημιουργία των προϋποθέσεων για την ευκολότερη μετακίνηση σπουδαστών και καθηγητικού και ερευνητικού προσωπικού),
- η απασχολησιμότητα (η δημιουργία των προϋποθέσεων για την αύξηση του βαθμού στον οποίο το εργατικό δυναμικό μπορεί να βρει απασχόληση), και
- η ανταγωνιστικότητα (η δημιουργία των προϋποθέσεων για να γίνουν τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης πιο ανταγωνιστικά στο διεθνή χώρο).

Τους τρεις αυτούς στόχους οι υπογράφουσες χώρες δεσμεύτηκαν να τους υλοποιήσουν μέσα από μια σειρά ενεργειών από μέρους τους. Οι ενέργειες αυτές ήταν:

- Υιοθέτηση ενός συστήματος εύκολα αναγνωρίσιμων και συγκρίσιμων πτυχίων.

Κάθε υπογράφουσα χώρα οφείλει αφενός να θεσπίσει μεθόδους ταχείας αναγνώρισης των πτυχίων από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα των άλλων μετεχόντων κρατών, και αφετέρου να μεριμνά ώστε τα πτυχία που παράγουν τα εγχώρια ιδρύματα να είναι εύκολα συγκρίσιμα με τα πτυχία που παρέχουν οι άλλες χώρες. Ένας τρόπος επίτευξης των ανωτέρω είναι η χορήγηση του αποκαλούμενου «Παραρτήματος διπλώματος» (“Diploma Supplement”), ενός εγγράφου που θα χορηγείται σε αποφοίτους πανεπιστημίων ως συνοδευτικό του πτυχίου τους. Το «Παράρτημα» θα πρέπει να επεξηγεί το κάθε πτυχίο και τις δεξιότητες που πιστοποιεί, έτσι ώστε το περιεχόμενο του πτυχίου να γίνεται εύκολα αντιληπτό από τα αρμόδια όργανα των λοιπών χωρών και να

είναι ευχερέστερη η αξιολόγησή του σε σχέση και με τους τίτλους σπουδών των χωρών αυτών⁵.

- *Υιοθέτηση ενός συστήματος δύο κύκλων σπουδών, του προπτυχιακού και του μεταπτυχιακού.* Συμφωνήθηκε, δηλαδή, η μετατροπή των προγραμμάτων σπουδών των πανεπιστημίων έτσι ώστε να διαμορφωθούν δύο κύκλοι σπουδών. Ο πρώτος, ο προπτυχιακός, θα έχει, σύμφωνα με τη Διακήρυξη, διάρκεια τουλάχιστον τριών ετών και θα πρέπει με την ολοκλήρωσή του να παρέχει τίτλο ανταποκρινόμενο όσο το δυνατόν περισσότερο στις απαιτήσεις και τις ανάγκες της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας. Ο δεύτερος κύκλος, ο μεταπτυχιακός, θα είναι προσβάσιμος μόνο από όσους έχουν ολοκληρώσει τον πρώτο και θα παρέχει τίτλους μεταπτυχιακών σπουδών επιπέδου “master” ή/και διδακτορικού.

- *Υιοθέτηση ενός συστήματος μονάδων ως μέσου για την προώθηση της ευρύτερης δυνατής κινητικότητας.* Οι Υπουργοί Παιδείας συμφώνησαν στη θέσπιση ενός συστήματος συγκέντρωσης μονάδων από τους φοιτητές οποιουδήποτε εκπαιδευτικού ιδρύματος ανάλογα με τα μαθήματα που θα έχουν παρακολουθήσει επιτυχώς. Τις μονάδες αυτές οι φοιτητές θα μπορούν να τις «μεταφέρουν» σε περίπτωση μετεγγραφής τους σε άλλο ίδρυμα. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται και απλοποιείται η κινητικότητα των φοιτητών στο ευρύτερο πλαίσιο του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Οι Υπουργοί συμφώνησαν στο πρότυπο του ECTS –European Credit Transfer System– που εφαρμόζεται ήδη στα περισσότερα κράτη μέσω του Erasmus⁶.

⁵ Πηγή: http://europass.oEEK.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=40&lang=greek

⁶ Το ECTS, δηλαδή το European Credit Transfer System, αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus με σκοπό να διευκολύνει τις διαδικασίες αναγνώρισης των ακαδημαϊκών σπουδών στο εξωτερικό, αποτιμώντας και/ή μεταφέροντας την εργασία του συμμετέχοντος φοιτητή (μεταφορά διδακτικών μονάδων) μεταξύ των συνεργαζόμενων ιδρυμάτων. Το ECTS βασίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των ιδρυμάτων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα.
Πηγή: <http://www.csd.auth.gr/studies/ects.php>

- *Προώθηση της κινητικότητας ξεπερνώντας πιθανά εμπόδια, ώστε να είναι ουσιαστική η ελεύθερη μετακίνηση.* Ουσιαστικά, αναφερόμενοι σε πιθανά εμπόδια οι Υπουργοί εννοούν κυρίως το θέμα της αναγνώρισης περιόδων σπουδών (για τους φοιτητές) ή διδακτικών ωρών (για τους καθηγητές) σε άλλες χώρες, όπως επίσης τις δυσκολίες πρόσβασης σε ιδρύματα εκτός των χωρών τους.

- *Προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της διασφάλισης της ποιότητας με σκοπό να δημιουργηθούν κοινά κριτήρια και κοινές μέθοδοι.* Δηλαδή, οι υπογράφουσες χώρες συμφώνησαν να δημιουργήσουν μια κοινή δομή για τη διασφάλιση της ποιότητας, θεσπίζοντας, αν ήταν απαραίτητο, νέους φορείς και δημιουργώντας νέους θεσμούς.

- *Προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην ανώτατη εκπαίδευση.* Τούτο θα επιτευχθεί, σύμφωνα με τη Διακήρυξη, με την καθιέρωση διδακτικών θεμάτων που περιέχουν ευρωπαϊκά στοιχεία και με τη θέσπιση κοινών πτυχίων, ερευνητικών και μετεκπαιδευτικών προγραμμάτων από πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών.

Σχολιασμός

Η Διακήρυξη της Μπολόνια δεν αποτελεί συμβόλαιο, δεν δημιουργεί νομική δέσμευση για τις υπογράφουσες χώρες, ούτε είναι επιταγή κάποιας ανώτερης Αρχής. Πρόκειται για ένα κείμενο που συντάχθηκε και υπογράφηκε με τις καλύτερες των προθέσεων από 29 χώρες το 1999 (45 το 2005) για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, την προώθηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης και τη σύνδεση της ανταγωνιστικότητας με τις κοινωνικές και επαγγελματικές ανάγκες της Ευρώπης.

Ονομάζουμε, λοιπόν, Διαδικασία της Μπολόνια την πορεία προς την εφαρμογή όλων των προαναφερθέντων μέτρων. Μετά τη Σύνοδο Κορυφής της Μπολόνια αυξήθηκε σημαντικά η κινητικότητα στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Το συνέδριο των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στη Σαλαμάνκα⁷ (29-30/3/2001) και το φοιτητικό συνέδριο στο Γκέτεμποργκ⁸ (22-25/3/2001) επικεντρώθηκαν αποκλειστικά στη Διαδικασία της Μπολόνια και ετοίμασαν το έδαφος για τη Συνάντηση Κορυφής των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας στην Πράγα (2002).

⁷ Στο Συνέδριο της Σαλαμάνκα τονίστηκε ότι, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Μπολόνια, τα πανεπιστήμια θα έπρεπε να λειτουργούν όσο το δυνατόν πιο αυτόνομα και ανεξάρτητα σε ό,τι αφορά τα προγράμματα σπουδών και την κατανομή των κονδυλίων. Επισημάνθηκε, επίσης, η αναγκαιότητα σύνδεσης των πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών με την αγορά εργασίας και κατέστη, τέλος, σαφές ότι θα έπρεπε να καταργηθούν όλα τα εμπόδια στην κινητικότητα σπουδαστών και προσωπικού.

⁸ Στο φοιτητικό Συνέδριο του Γκέτεμποργκ συμμετείχαν σπουδαστές οι οποίοι υπογράμμισαν τη σημασία της ύπαρξης μιας κοινωνικής διάστασης στη Διαδικασία της Μπολόνια, κυρίως της ύπαρξης ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση.

2.1. Η Διακήρυξη της Μπολόνια και η Ελλάδα

Η Ελλάδα ήταν μεταξύ των 29 κρατών που παρέστησαν στην Μπολόνια και υπέγραψαν τη Διακήρυξη, με εκπροσώπους της τον τότε Υπουργό Παιδείας Γεράσιμο Αρσένη και τον Ειδικό Γραμματέα Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας, καθηγητή Διονύση Κλάδη. Η εκπροσώπηση της Ελλάδας αφορούσε το σύνολο του χώρου της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης, ήτοι το σύνολο των Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Ό,τι συμφωνήθηκε, λοιπόν, έχει ισχύ και για τις δύο αυτές κατηγορίες εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Η σχέση της Ελλάδας με τη Διακήρυξη της Μπολόνια και την περαιτέρω Διαδικασία είναι ιδιαίτερη. Ήδη από την (προηγούμενη) Διακήρυξη της Σορβόνης (1998) οι αντιδράσεις της ελληνικής πλευράς ήταν έντονες, κυρίως ως προς τον «ηγεμονικό» χαρακτήρα που αποδόθηκε από πολλούς στη συγκεκριμένη κίνηση λίγων ισχυρών ευρωπαϊκών χωρών. Συνεπώς, όταν ήρθε η ώρα της Διακήρυξης της Μπολόνια, έπρεπε να γίνει φανερή η διαφοροποίηση από τα συμφωνηθέντα στην Σορβόνη. Και πράγματι έτσι συνέβη.

Όσον αφορά τώρα τη Διακήρυξη της Μπολόνια, η σχετική έκθεση του Διονύση Κλάδη (2000) φανερώνει σε ποια σημεία της Διακήρυξης και γενικότερα της Συνόδου Κορυφής αντέδρασε η ελληνική πλευρά και με ποιον τρόπο. Οι ενστάσεις αυτές παρουσιάζονται στο παρόν υποκεφάλαιο. Ας σημειωθεί ότι οι ενστάσεις-παρατηρήσεις της Ελλάδας συμβάδιζαν με αυτές και άλλων χωρών.

Πρωταρχικό μέλημα κάποιων χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, ήταν να αποσαφηνιστεί ο βαθμός δεσμευτικότητας της Διακήρυξης και των στόχων της. Η πρόταση των συγκεκριμένων χωρών ήταν να είναι πιο «χαλαρή» η διατύπωση της παραγράφου που αναφερόταν στη *«σύγκλιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης»*. Η

πρόταση έγινε δεκτή και στο τελικό κείμενο της Διακήρυξης γίνεται λόγος για «καλύτερη συμβατότητα και πληρέστερη συγκρισιμότητα» των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Σε ό,τι αφορά το στόχο των δύο κύκλων σπουδών, του προπτυχιακού και του μεταπτυχιακού, η Ελλάδα, μαζί με άλλα κράτη, ζήτησε εύλογα να «μην υπάρξει καμιά ρητή, περιοριστική ή υποχρεωτική αριθμητική αναφορά σε έτη σπουδών». Γι' αυτό και ορίστηκε μόνο η ελάχιστη διάρκεια του πρώτου κύκλου σπουδών σε τρία έτη. Επίσης, δεν ορίστηκε διάρκεια για το δεύτερο κύκλο σπουδών, το μεταπτυχιακό, και κατόπιν αιτήματος της Ελλάδας και της Αγγλίας ο (πρώτος) μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών (master) δεν τέθηκε ως προϋπόθεση για τη λήψη διδακτορικού διπλώματος.

Στο ζήτημα των δύο κύκλων σπουδών πολλοί Υπουργοί διατύπωσαν επιφυλάξεις. Σύμφωνα με τον Διονύση Κλάδη, οι επιφυλάξεις αυτές δεν έχουν καταγραφεί συγκεντρωτικά. Ωστόσο έχει καταχωρηθεί στα πρακτικά της Διακήρυξης η επιφύλαξη του Γεράσιμου Αρσένη για το κατά πόσο αυτή η διατύπωση, όσο «χαλαρή» και να είναι, μπορεί να εφαρμοστεί στις ιατρικές και στις πολυτεχνικές σπουδές⁹.

Στην πρόταση δημιουργίας ενός συστήματος μονάδων μεταξύ των ιδρυμάτων των χωρών για τη διευκόλυνση της κινητικότητας και της αναγνωρισιμότητας, η Ελλάδα δεν θα είχε αντίρρηση, εάν το κείμενο δεν άφηνε περιθώρια εφαρμογής αυτού του συστήματος και σε ιδρύματα διά βίου εκπαίδευσης με σκοπό τη σύνδεσή τους με ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα λεπτό ζήτημα για την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση αφού, όπως εξήγησε και η ελληνική αντιπροσωπεία, στην Ελλάδα υπάρχει το «πρόβλημα με τις ιδιωτικές εκπαιδευτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν συνεργαζόμενες με πανεπιστήμια άλλων χωρών με σχέσεις τύπου *franchising*, χωρίς όμως να αναγνωρίζονται από το ελληνικό κράτος». Σε αυτό το σημείο, παρόλο που το τελικό κείμενο αφήνει την αναγνώριση των μονάδων στην ευχέρεια των

πανεπιστημίων, η ελληνική πλευρά δήλωσε ξεκάθαρα ότι δεν δεσμεύεται από αυτό το τμήμα της Διακήρυξης, ειδικά για τη συγκεκριμένη περίπτωση (του ενδεχόμενου μεταφοράς μονάδων από ιδιωτικές σχολές σε δημόσια πανεπιστήμια και αντίστροφα).

Τέλος, μια ένσταση πολλών χωρών –και της Ελλάδας– είχε να κάνει με το ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην όλη διαδικασία. Υπήρξε έντονα η αίσθηση ότι:

- 1) Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης οφείλει να ξεπερνά τα όρια της Ε.Ε., όσο και αν αυτά διευρυνθούν.
- 2) Πρέπει ο χώρος αυτός να θεμελιωθεί πάνω σε κοινωνικά και ανθρωπιστικά ιδανικά και όχι με τόση έμφαση στην ανταγωνιστικότητα και στην απασχολησιμότητα –έννοιες που φάνηκε πως ταυτίζονται με την Ε.Ε.
- 3) Πρέπει ο χώρος αυτός να δημιουργηθεί *«χωρίς κηδεμονίες και χωρίς Διευθυντήρια»*. Γι' αυτόν το λόγο η Ε.Ε. ανέλαβε ρόλο συμμετέχοντος στη διαδικασία ισάξιου με όλα τα άλλα κράτη.

⁹ Κατά πόσο, δηλαδή, είναι εφικτή η αναγνώριση τίτλου “bachelor” μετά από τρία χρόνια σπουδών σε ιατρικές και πολυτεχνικές σχολές.

3. Η Σύνοδος Κορυφής στην Πράγα – 18-19 Μαΐου 2002

Η Σύνοδος Κορυφής της Πράγας δεν έγινε με σκοπό να αλλάξει με οποιονδήποτε τρόπο τη Διακήρυξη της Μπολόνια ούτε φυσικά για να συμφωνηθεί ή υπογραφτεί κάτι διαφορετικό. Οι Υπουργοί Παιδείας συναντήθηκαν για να αξιολογήσουν την πορεία των κρατών τους προς τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης μετά τη συνάντησή τους στην Μπολόνια, και για να κάνουν προγραμματισμό για το μέλλον.

Η έκθεση του Pedro Lourtie με τίτλο “Furthering the Bologna Process” περιείχε την περιγραφή των εξελίξεων από τη Σύνοδο της Μπολόνια και τις βάσεις που έθεταν για το μέλλον. Στην έκθεση αυτή ήταν διάχυτη η αίσθηση ότι όλα όσα είχαν συμφωνηθεί στην Μπολόνια είχαν γίνει με ενθουσιασμό αποδεκτά από όλα τα κράτη και ότι ήδη γίνονταν κινήσεις με βάση τα συμφωνηθέντα, με σκοπό να αλλάξει το τοπίο της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Ωστόσο σημειώθηκε ότι υπάρχουν ακόμη διαφορές στον τρόπο με τον οποίο κάθε κράτος, σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης και ίδρυμα αντιλαμβάνονται τη Διαδικασία της Μπολόνια και τη σημασία της Διαδικασίας αυτής για το μέλλον. Τέλος, μετά από αίτημα των φοιτητών, έγινε ειδική αναφορά στην ανάγκη να τονωθεί η κοινωνική διάσταση της Διαδικασίας. Με την έννοια «κοινωνική διάσταση» εννοούμε το δικαίωμα όλων σε ποιοτική ανώτατη εκπαίδευση ανεξαρτήτως οικονομικής και κοινωνικής προέλευσης.

Ο Pedro Lourtie έκανε ένα σύντομο απολογισμό των προσπαθειών υλοποίησης καθενός από τους στόχους που είχαν θέσει οι Υπουργοί Παιδείας στην Μπολόνια. Μεταξύ των Υπουργών η προώθηση της κινητικότητας βρήκε ομόφωνη και ενθουσιώδη υποστήριξη, όπως και η δημιουργία ενός συστήματος μονάδων κατά το πρότυπο του ECTS. Η ανταγωνιστικότητα και η απασχολησιμότητα άρχιζαν σιγά σιγά να αναπτύσσονται ως έννοιες στα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης των χωρών.

Πρόοδο σημείωσε η πλειονότητα των χωρών και στο θέμα της διασφάλισης της ποιότητας, δημιουργώντας εθνικά προγράμματα «πιστοποίησης» (accreditation) ανεξάρτητα από το πώς κάθε κράτος ερμηνεύει την πιστοποίηση. Ως προβληματικοί εμφανίζονταν μέχρι την Πράγα οι στόχοι:

1. της δημιουργίας ενός συστήματος σπουδών αποτελούμενου από δύο κύκλους, και
2. της προώθησης της διά βίου εκπαίδευσης.

Από την έκθεση προκύπτει ότι το σύστημα των δύο κύκλων σπουδών ήταν κατά γενική ομολογία ο στόχος για τον οποίο εκδηλώθηκαν εξαρχής οι εντονότερες αντιδράσεις. Υπήρξαν μεν κάποιες κινήσεις προς τη δημιουργία της δομής «προπτυχιακές – μεταπτυχιακές σπουδές», αλλά ήταν ακόμα έντονη η δυσκολία σωστής ερμηνείας του στόχου αυτού. Για την περίπτωση της διά βίου εκπαίδευσης, στην έκθεση αναφέρεται απλώς ότι δεν έχει αφομοιωθεί ακόμη στη συνείδηση των πολιτών ως αναπόσπαστο μέρος της ανώτατης εκπαίδευσης.

Ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει η αναφορά του Lourtie στο Συνέδριο της Λισαβόνας το 1997, όπου συμφωνήθηκε η γενική αναγνώριση των διπλωμάτων-πτυχίων μεταξύ των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη, εκτός από περιπτώσεις όπου οι διαφορές είναι αγεφύρωτες. Σε κάθε περίπτωση, οποιαδήποτε άρνηση αναγνώρισης πρέπει να αιτιολογείται επαρκώς. Ο Lourtie αναφέρθηκε στη Λισαβόνα στο εξής πλαίσιο: η συμφωνία της Λισαβόνας συμπληρώνει και συμπληρώνεται από τη Διακήρυξη της Μπολόνια –που μιλούσε για *σύγκλιση, διαφάνεια και αμοιβαία εμπιστοσύνη των ιδρυμάτων*–, και οι δυο τους δημιουργούν έτσι από κοινού τις σωστές προϋποθέσεις για την αμοιβαία αναγνώριση των πτυχίων (η οποία με τη σειρά της θα αποτελέσει τη βάση για τη μεγαλύτερη κινητικότητα των φοιτητών).

Κάποιες ημέρες πριν από τη Σύνοδο της Πράγας το Συμβούλιο της Ευρώπης εξέδωσε ένα κείμενο βασισμένο στο Διεθνές Σεμινάριο που έλαβε χώρα στις 11 Μαΐου

2002 στη Λισαβόνα σχετικά με την αναγνώριση πτυχίων. Με το κείμενο αυτό όλοι οι Υπουργοί που είχαν υπογράψει τη Διακήρυξη της Μπολόνια καλούνταν να υπογράψουν και να θέσουν σε εφαρμογή τη Συμφωνία της Λισαβόνας ως «*βασικό στοιχείο για τη διευκόλυνση της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης*». Ας σημειωθεί ότι από τις χώρες που υπέγραψαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια μόνο ορισμένες είχαν υπογράψει ήδη τη Συμφωνία της Λισαβόνας. Σε αυτές δεν συγκαταλεγόταν η Ελλάδα.

Κατά τη λήξη της Συνόδου της Πράγας οι Υπουργοί υπέγραψαν το Ανακοινωθέν της Πράγας. Σε αυτό συμφωνούσαν ότι όλοι οι στόχοι που τέθηκαν στην Μπολόνια είχαν γίνει δεκτοί από τις υπογράφουσες χώρες με τις καλύτερες προθέσεις. Η βασική διαφορά μεταξύ του Ανακοινωθέντος της Πράγας και της Διακήρυξης της Μπολόνια ήταν ότι στην Πράγα προστέθηκαν στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και όλα τα μη πανεπιστημιακά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, ενώ η Μπολόνια αναφερόταν μόνο στα πανεπιστημιακά ιδρύματα (για την Ελλάδα στα Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι.).

3.1. Η Σύνοδος στην Πράγα και η Ελλάδα

Παρόλο που δεν υπάρχει κάποιο ελληνικό επίσημο κείμενο που να εξηγεί τι ακριβώς συνέβη στο χρονικό διάστημα μεταξύ Μπολόνια (1999) και Πράγας (2002), μέσα από την έκθεση “Trends II” φαίνεται η κινητικότητα και η κατάσταση (και) της Ελλάδας στο διάστημα αυτό.

Κατ’ αρχάς, γίνεται αναφορά στο πώς το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας προσπάθησε να γνωρίσει στους φορείς της ανώτατης εκπαίδευσης τη Διαδικασία της Μπολόνια. Οργάνωσε την εθνική ημέρα «ενημέρωσης για τη Διαδικασία της Μπολόνια». Προώθησε τη μετάφραση στα ελληνικά και τη διανομή βασικών κειμένων, όπως η ίδια η Διακήρυξη αλλά και η διερευνητική έκθεση “Trends I”¹⁰, που συντάχθηκε για την προετοιμασία της Συνόδου της Μπολόνια. Αυτές οι προσπάθειες δημοσιοποίησης και επεξήγησης της Διαδικασίας της Μπολόνια κίνησαν το ενδιαφέρον στον ελληνικό χώρο ανώτατης εκπαίδευσης για τη Διαδικασία από το Δεκέμβριο του 2000 και μετά.

Αναφέρεται επίσης ότι η Ελλάδα έχει θέσει την προώθηση της *κινητικότητας* ως προτεραιότητα. Ωστόσο, γίνεται δεκτό από ελληνικής πλευράς –με ύφος απολογητικό– ότι η ελληνική ανώτατη εκπαίδευση είναι ακόμη «ένα σύστημα αρκετά κλειστό».

Σχετικά με το θέμα της *απασχολησιμότητας* και της σύνδεσης των πτυχίων με την αγορά εργασίας, η ελληνική πλευρά δήλωσε ότι, για να επέλθει μια αλλαγή που να προσανατολίζει τα πτυχία προς αυτή την κατεύθυνση, χρειάζεται περισσότερος διάλογος ανάμεσα στην κυβέρνηση, στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, στους φοιτητές και στους εργοδότες.

Όσον αφορά την *ευρωπαϊκή διάσταση* που το Υπουργείο Παιδείας καλείται να προσδώσει στα πτυχία, η ελληνική πλευρά δηλώνει ότι δυστυχώς λίγα ιδρύματα-σχολές

¹⁰ Η Ένωση Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (E.U.A.) εκδίδει τις εκθέσεις “Trends” κάθε δύο χρόνια περιγράφοντας τις εξελίξεις στην ανώτατη εκπαίδευση.

έχουν προσθέσει κάτι τέτοιο στα προγράμματα σπουδών τους, χωρίς πάντως να επισημαίνεται στην έκθεση ο λόγος γι' αυτή την αδράνεια.

Το κείμενο της έκθεσης “Trends II” (που αφορά τη Σύνοδο της Πράγας) τονίζει ότι τα περισσότερα κράτη της Ευρώπης δεν δείχνουν να ανησυχούν ή να ενοχλούνται με την ύπαρξη υπερεθνικών ιδρυμάτων –ιδιωτικών ιδρυμάτων, δηλαδή, που με τη μορφή franchise (από ίδρυμα άλλου κράτους) προσφέρουν εκπαίδευση ανώτατου επιπέδου. Μόνο η Ελλάδα και η Πορτογαλία εκδήλωσαν έντονη ανησυχία γι' αυτό που ονόμασαν «εισαγόμενη εκπαίδευση». Η Ελλάδα μάλιστα την αντιμετώπισε με απόλυτο τρόπο, αποκλείοντάς την τελείως (με το να μην την αναγνωρίζει).

Σχετικά με αυτή την εισαγόμενη εκπαίδευση και με όλα τα ιδιωτικά μη πανεπιστημιακά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, πολλές χώρες βρέθηκαν μετά την Πράγα να αναγνωρίζουν τα πτυχία και τα μεταπτυχιακά διπλώματα (master) των ιδρυμάτων αυτών ως ισάξια με εκείνα των πανεπιστημίων τους. Μάλιστα, αντικατέστησαν τα ήδη υπάρχοντα «επαγγελματικά πτυχία» –αυτά που στην Ελλάδα χορηγούνται από τα Ι.Ε.Κ.– με «κανονικά» πτυχία και master. Και ενώ η Διακήρυξη της Μπολόνια προτείνει να είναι δυνατή η μετακίνηση ενός φοιτητή αυτών των ιδρυμάτων σε κάποιο πανεπιστήμιο και αντίστροφα –σε μια προσπάθεια να προωθήσει και τη διά βίου εκπαίδευση–, η Ελλάδα δηλώνει ότι τέτοιου είδους μετακινήσεις είναι αδύνατες στο υπάρχον σύστημά της.

Όσον αφορά την εφαρμογή των δύο κύκλων σπουδών, στην Ελλάδα παρουσιάζονται κάποιες δυσκολίες. Η χώρα μας θεωρεί ότι ο απόφοιτος πολυτεχνείου έχει στα χέρια του πτυχίο επιπέδου master, παρόλο που παρακολούθησε ένα ενιαίο κύκλο σπουδών (διάρκειας πέντε ετών). Επίσης, η ελάχιστη διάρκεια των πρώτων πτυχίων στην Ελλάδα είναι τέσσερα χρόνια, κάτι που σύμφωνα με την έκθεση “Trends

Π' ίσως χρειαστεί να τροποποιηθεί, είτε με μείωση του χρόνου σπουδών είτε με αναβάθμιση των πτυχίων σε «εξελιγμένα» ή, τέλος, με προσαρμογή τους σε master.

Για το *σύστημα μονάδων* η Ελλάδα δεν είχε την εποχή της Συνόδου της Πράγας κάποια νομοθεσία. Το ECTS εφαρμόζεται στα ελληνικά πανεπιστήμια κατ' επιλογή στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών.

Όσο για το θέμα της *αξιολόγησης της ποιότητας* των ιδρυμάτων, έγινε κατ' αρχήν αποδεκτό από την ελληνική πλευρά, ωστόσο οι συζητήσεις παρέμειναν σε αρχικό στάδιο, καθώς δεν μπορούσε να ξεκαθαριστεί ο ακριβής ρόλος του οργάνου που θα την εφαρμόζε.

Όλα αυτά τα ζητήματα έθιξε και η Γενική Γραμματεία Ανώτατης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας στην εθνική έκθεση (national report) που δημοσίευσε λίγο πριν την επόμενη Συνάντηση Κορυφής στο Βερολίνο, δηλαδή πριν από το Σεπτέμβριο του 2003. Επιγραμματικά, οι εξελίξεις ή, καλύτερα, η απουσία τους περιγράφονται ως εξής:

- Για τη δημιουργία και την προώθηση *πτυχίων πιο εύκολα αναγνωρίσιμων και συγκρίσιμων* η έκθεση δηλώνει ότι ούτε η συμφωνία της Λισαβόνας έχει υπογραφεί από την Ελλάδα ούτε το «Παράρτημα διπλώματος» έχει θεσμοθετηθεί. Γίνεται, βέβαια, λόγος για προσπάθειες εισαγωγής του «Παράρτηματος» και αλλαγής του υπάρχοντος συστήματος αναγνώρισης τίτλων. Το τελευταίο χρειαζόταν, σύμφωνα με την ελληνική εθνική έκθεση, ολική αναθεώρηση για την ευκολότερη και αποτελεσματικότερη αναγνώριση των τίτλων σπουδών που προέρχονταν από το εξωτερικό. Κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατόν μόνο με την υπογραφή της Συμφωνίας της Λισαβόνας.
- Για τους *δύο κύκλους σπουδών* αναφέρεται ότι στην Ελλάδα αυτό το σύστημα υπάρχει από τη δεκαετία του 1980. Όπως προβλέπεται και στη Διακήρυξη της

Μπολόνια, η είσοδος στο δεύτερο κύκλο προϋποθέτει την ολοκλήρωση του πρώτου. Το μόνο σημείο διαφωνίας –όπως και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρώπης– είναι ότι τα πτυχία που χορηγούνται από τις πολυτεχνικές σχολές – πενταετούς διάρκειας σπουδών– θεωρούνται ισότιμα πτυχίου master, χωρίς όμως ο πτυχιούχος να έχει ολοκληρώσει τυπικά κάποιον «πρώτο κύκλο σπουδών». Αυτό θέτει και θα συνεχίσει να θέτει ζητήματα αντιστοιχίας με τα πτυχία άλλων χωρών στους ίδιους τομείς. Ισχυρή αντίδραση υπάρχει, επίσης, στην ιδέα της μείωσης της διάρκειας του πρώτου κύκλου σπουδών σε τρία χρόνια (που θα έκανε την αντιστοιχία με τίτλους άλλων χωρών πολύ πιο εύκολη) με το φόβο ότι θα χαθεί μέρος της παρεχόμενης-αποκτώμενης γνώσης.

- Για το *σύστημα μονάδων* αναφέρεται ότι η χρήση του ECTS γίνεται από τα ιδρύματα κατ' επιλογή, χωρίς συστηματοποίηση και πάντα στο πλαίσιο των προγραμμάτων ανταλλαγής και μετακίνησης φοιτητών της Ε.Ε. (Erasmus).
- Αναφορικά με την προώθηση της *κινητικότητας*, σημειώνεται ότι η ελληνική κυβέρνηση σκοπεύει να υιοθετήσει μια πολιτική πιο αποτελεσματική, με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι η συμμετοχή και των ιδρυμάτων σε αυτή την προσπάθεια θα είναι μεγάλη.
- Για την *αξιολόγηση της ποιότητας* ομολογείται ότι η Ελλάδα είναι μία από τις λίγες πλέον ευρωπαϊκές χώρες που δεν έχει ένα όργανο αξιολόγησης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Αναφέρεται το νομοσχέδιο που προσπάθησε η προηγούμενη κυβέρνηση να περάσει το καλοκαίρι του 2003, στο οποίο προβλεπόταν η δημιουργία ενός τέτοιου φορέα. Το νομοσχέδιο εκείνο δεν ψηφίστηκε τελικά. Ο σχετικός νόμος ψηφίστηκε από την επόμενη κυβέρνηση τον Ιούλιο του 2005.

- Σχετικά με την προώθηση της *ευρωπαϊκής διάστασης της ανώτατης εκπαίδευσης*, γίνεται αναφορά στη συνεργασία ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων (γαλλικών και γερμανικών) και στην προετοιμασία ενός νομοσχεδίου που θα έθετε τις νομικές βάσεις για κοινά μεταπτυχιακά διπλώματα και κοινά διδακτορικά μεταξύ ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων.
- Η μόνη εξέλιξη σχετικά με τη *διά βίου εκπαίδευση* στην Ελλάδα στο διάστημα μεταξύ Συνόδου Πράγας και Συνόδου Βερολίνου ήταν το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο. Το προαναφερθέν νομοσχέδιο συμπεριλάμβανε τη δημιουργία Ινστιτούτων διά Βίου Εκπαίδευσης σε κάθε ίδρυμα, αλλά τελικά δεν έγινε δεκτό (το καλοκαίρι του 2003).
- Τέλος, η Ελλάδα στηρίζει έντονα την *κοινωνική διάσταση* της ανώτατης εκπαίδευσης όπως αυτή εκφράστηκε στο Ανακοινωθέν της Πράγας (“Communiqué”), δεδομένου ότι οι φοιτητές –οι βασικοί υπέρμαχοι της κοινωνικής διάστασης– συμμετέχουν πολύ ενεργά στις διαδικασίες της ανώτατης εκπαίδευσης. [Ο ελληνικός νόμος πλαίσιο για την ανώτατη εκπαίδευση (Νόμος 1268/1982) παρέχει στους φοιτητές σημαντικό ρόλο συμμετοχής στα κοινά της ανώτατης εκπαίδευσης, πολύ μεγαλύτερο από τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη.]

Όλες αυτές οι εξελίξεις αφορούσαν τις κινήσεις της ελληνικής πλευράς στο διάστημα μεταξύ της Συνόδου Κορυφής της Πράγας (2002) και εκείνης του Βερολίνου (2003).

4. Η Σύνοδος Κορυφής στο Βερολίνο – 19 Σεπτεμβρίου 2003

Η επόμενη συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Βερολίνο το 2003. Το Ανακοινωθέν της Συνάντησης του Βερολίνου ενθάρρυνε την εντατικοποίηση των προσπαθειών των χωρών για την ευόδωση των έξι τεθέντων στόχων και τόνιζε τη σημασία των στόχων αυτών.

Οι Υπουργοί Παιδείας συμφώνησαν στην προτεραιότητα που έχουν τρεις από τους έξι στόχους: η προώθηση της διασφάλισης της ποιότητας, η θεσμοθέτηση του συστήματος δύο κύκλων σπουδών και η προώθηση της ευκολότερης αναγνώρισης τίτλων και περιόδων σπουδών μεταξύ των χωρών. Για τους τρεις αυτούς στόχους τέθηκαν συγκεκριμένες προθεσμίες και προσδιορίστηκαν συγκεκριμένες επιμέρους παράμετροι:

Για τη διασφάλιση της ποιότητας συμφωνήθηκε ότι μέχρι το 2005 όλα τα εθνικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

1. ξεκάθαρο προσδιορισμό των ευθυνών του εντεταλμένου οργάνου και των συμμετεχόντων ιδρυμάτων, και
2. σύστημα αξιολόγησης των προγραμμάτων των ιδρυμάτων, το οποίο θα περιλαμβάνει εσωτερική αξιολόγηση, εξωτερικό έλεγχο και φυσικά συμμετοχή των φοιτητών και δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων.

Τα κριτήρια, οι διαδικασίες και οι κατευθύνσεις της αξιολόγησης θα πρέπει να αποφασιστούν από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διασφάλισης της Ποιότητας (ENQA) σε συνεργασία με την Ένωση Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (EUA), την Ένωση Ευρωπαϊκών Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης (EURASHE), και από εκπροσώπους των Εθνικών Ενώσεων Σπουδαστών στην Ευρώπη (ESIB).

Για το σύστημα δύο κύκλων σπουδών όλοι οι Υπουργοί Παιδείας δεσμεύτηκαν να έχουν αρχίσει να το εφαρμόζουν μέχρι το 2005. Δεσμεύτηκαν, επίσης, να ξεκινήσουν διάλογο για να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο συγκρίσιμων και συμβατών χαρακτηριστικών

των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης σχετικά με τη διδακτέα ύλη, το επίπεδο σπουδών, τα γνωστικά αποτελέσματα και τις δεξιότητες.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι τίτλοι κάθε κύκλου σπουδών θα πρέπει να έχουν συγκεκριμένα αλλά και διαφορετικά αποτελέσματα. Μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου κύκλου σπουδών θα πρέπει να υπάρχουν διαφορετικές κατευθύνσεις και προσεγγίσεις, ώστε να καλύπτεται ευρύ φάσμα προσωπικών, ακαδημαϊκών και εργασιακών (της αγοράς εργασίας) αναγκών. Σύμφωνα και με το πνεύμα της Συμφωνίας της Λισαβόνας, οι τίτλοι του πρώτου κύκλου σπουδών θα πρέπει να προσφέρουν πρόσβαση στο δεύτερο κύκλο και, αντίστοιχα, οι μεταπτυχιακοί τίτλοι θα πρέπει να επιτρέπουν την πρόσβαση στις διδακτορικές σπουδές.

Για την αναγνώριση των τίτλων και των περιόδων σπουδών οι Υπουργοί υπογραμμίζουν τη σημασία της Συμφωνίας της Λισαβόνας και καλούν όλες τις χώρες να την υπογράψουν και να την εφαρμόσουν. Μέχρι το 2005 κάθε σπουδαστής θα πρέπει να λαμβάνει δωρεάν και αυτόματα το «Παράρτημα διπλώματος»¹¹, που θα εκδίδεται στην πιο διαδεδομένη ευρωπαϊκή γλώσσα.

Επίσης, για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στον *Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας*. Οι Υπουργοί συμφώνησαν πως η έρευνα και η ανώτατη εκπαίδευση πρέπει να συνδέονται στενά. Για το λόγο αυτόν θεώρησαν ότι πρέπει να προστεθεί στο σύστημα των δύο κύκλων σπουδών ένας τρίτος, που θα περιλαμβάνει τις διδακτορικές και τις μεταδιδακτορικές σπουδές. Κάλεσαν, λοιπόν, τα ιδρύματα να στηρίξουν μια τέτοια εξέλιξη, έτσι ώστε να συσχετιστεί η πανεπιστημιακή έρευνα με τις τεχνολογικές, επιστημονικές και πολιτιστικές ανάγκες της κοινωνίας.

¹¹ « [...] από το 2005 κάθε σπουδαστής θα πρέπει να λάβει το Παράρτημα Διπλώματος αυτόματα και χωρίς επιπλέον χρέωση» (Berlin Communiqué).

Τέλος, η διά βίου εκπαίδευση¹², συγκριτικά με τη θέση που είχε στην Μπολόνια, κυριάρχησε τώρα στις συζητήσεις. Οι Υπουργοί καλούν τα ιδρύματα και τα όργανα που θα διαμορφώσουν το πλαίσιο της ανώτατης εκπαίδευσης να βεβαιωθούν ότι η διά βίου εκπαίδευση προωθείται και στηρίζεται, καθώς προβάλλει επιτακτική η ανάγκη για ευκαιρίες εκπαίδευσης για όλους.

¹² Οι Υπουργοί «πορεύονται προς την ευθυγράμμιση των εθνικών πολιτικών» με σκοπό να καταστήσουν «την διά βίου μάθηση πραγματικότητα».

4.1. Η Σύνοδος Κορυφής στο Βερολίνο και η Ελλάδα

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα στο διάστημα από τη Σύνοδο Κορυφής της Πράγας (2002) έως τη συνάντηση των Υπουργών στο Βερολίνο (2003) φαίνονται στην έκθεση της Ένωσης Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων “Trends III”, όπου εξετάζονται οι γενικότερες εξελίξεις σχετικά με τη Διαδικασία της Μπολόνια. Στην έκθεση αναφέρεται ότι:

1. Τα ελληνικά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θεωρούν ότι η υπάρχουσα νομοθεσία περιορίζει την *αυτονομία* με την οποία θα μπορούσαν να συμμετέχουν πιο ενεργά στη διαδικασία επίτευξης των στόχων της Διακήρυξης της Μπολόνια.
2. Μικρός είναι ο επίσημος ρόλος που κατέχουν οι Έλληνες φοιτητές στη Διαδικασία της Μπολόνια. Ουσιαστικά, δεν μετέχουν καθόλου στις προσπάθειες επίτευξης των στόχων της Διαδικασίας.
3. Μεγάλη είναι η δυσαρέσκεια των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα για την *ελλιπή οικονομική στήριξη* των αλλαγών που γίνονται στο πλαίσιο της Διαδικασίας.
4. Ενώ στο 33% των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης της Ευρώπης η *κινητικότητα εξερχόμενων φοιτητών* αυξήθηκε σημαντικά, τα ελληνικά πανεπιστήμια ανήκουν στο 40% των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων που παρουσίασε μεν αύξηση, αλλά όχι σημαντική.
5. Μόνο το 10% των πρυτάνεων των ελληνικών πανεπιστημίων δήλωσε ότι είναι πλήρως ενημερωμένο για τη γενική συμφωνία σχετικά με το εμπόριο των υπηρεσιών (GATS).
6. Σχετικά με το σύστημα *δύο κύκλων σπουδών*, το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας δηλώνει ότι αυτό υπήρχε στην Ελλάδα και πριν τη Διακήρυξη της Μπολόνια, συνεπώς δεν χρειάστηκαν νομικές μεταρρυθμίσεις στον τομέα αυτό. Παραδόξως, όμως, η έκθεση “Trends III” παρουσιάζει στη συνέχεια το 25% των ελληνικών ιδρυμάτων να μην το εφαρμόζουν! Σχετικά με τις διδακτορικές σπουδές, το 40% των

- ελληνικών πανεπιστημίων δήλωσε ότι διεξάγονται μόνο υπό την εποπτεία ενός καθηγητή, ενώ ένα 20% περιλαμβάνει και παρακολούθηση μαθημάτων και εποπτεία.
7. Στο θέμα της *αναμόρφωσης των προγραμμάτων σπουδών* ως άμεση συνέπεια της Μπολόνια, η Ελλάδα είναι ουραγός, αφού πάνω από το 40% των πανεπιστημίων της δεν έχουν ξεκινήσει κανενός είδους αλλαγή.
 8. Η *συμμετοχή εργοδοτών και επαγγελματιών στην ανώτατη εκπαίδευση* είναι σπάνια έως ανύπαρκτη σύμφωνα με το 50% των ιδρυμάτων στην Ελλάδα.
 9. Όσον αφορά τους τίτλους σπουδών, όλα τα ελληνικά ιδρύματα δήλωσαν ότι δεν περιμένουν κανένα φοιτητή να «βγει» από το σύστημα σπουδών έχοντας αποκτήσει μόνο πρώτο πτυχίο, καθώς είναι σχεδόν βέβαιο ότι όλοι θα συνεχίσουν σε μεταπτυχιακό επίπεδο.
 10. Στην έκθεση γίνεται ξεχωριστή αναφορά στο γεγονός ότι η Ελλάδα δεν έχει ακόμη εφαρμόσει ούτε υπογράψει τη *Συμφωνία της Λισαβόνας* για την αναγνώριση τίτλων σπουδών. Παραδόξως, η Ελλάδα ήταν από τις χώρες που υποστήριζαν έντονα ότι η Διαδικασία της Μπολόνια θα βελτιώσει πολύ την κατάσταση της αμοιβαίας αναγνώρισης τίτλων σπουδών.
 11. Επίσης, η Ελλάδα βρίσκεται στη χαμηλότερη θέση, μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών, αναφορικά με την *αναγνώριση περιόδων σπουδών* σε διαφορετικά ιδρύματα στο εσωτερικό της χώρας. Τα ελληνικά ιδρύματα δήλωσαν ότι δεν έχουν απολύτως καμιά επίσημη διαδικασία αναγνώρισης περιόδων σπουδών σε κάποιο ίδρυμα στο εσωτερικό της χώρας.
 12. Για το *Παράρτημα διπλώματος*, η ελληνική πλευρά δήλωσε ότι έχει προχωρήσει σε νομοθετικές πρωτοβουλίες, ώστε και αυτός ο θεσμός να εισαχθεί σύντομα στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση.

13. Αναφορικά με το *σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης μονάδων ECTS*, η Ελλάδα παρουσιάζεται ως μια από τις χώρες με την πιο διαδεδομένη χρήση του. Το 80% των ιδρυμάτων το χρησιμοποιούν, εκ των οποίων το 60% το χρησιμοποιεί και ως σύστημα συσσώρευσης¹³.
14. Η Ελλάδα ανήκει στις 6 από τις 33 χώρες της Διαδικασίας που δεν είχαν τη δεδομένη χρονική στιγμή (Σεπτέμβριος 2003) κάποιο *όργανο αξιολόγησης*. Σημειώνεται ωστόσο ότι είχε κατατεθεί σχετικό νομοσχέδιο στις αρχές του 2003, οπότε υπήρχε περίπτωση να εφαρμοστεί σύντομα (τελικά το νομοσχέδιο δεν ψηφίστηκε). Εξάλλου, μόνο στην Ελλάδα δηλώνεται ότι δεν υπάρχει καμιά διαδικασία εξωτερικής αξιολόγησης.
15. Τέλος, η Ελλάδα ανήκει στις χώρες που θα δέχονταν με προθυμία ένα πανευρωπαϊκό *όργανο πιστοποίησης (accreditation)*.

¹³ Στο πλαίσιο της προώθησης της διά βίου εκπαίδευσης, ο σπουδαστής μπορεί να χρησιμοποιήσει το ECTS ως μέσο αναγνώρισης όχι μόνο των περιόδων σπουδών σε διαφορετικό από το δικό του ίδρυμα (Erasmus), αλλά και του συνόλου των μονάδων που έχουν συσσωρευθεί από πρόγραμμα σε πρόγραμμα, για να προχωρήσει ανάλογα την εκπαίδευσή του.

5. Η Σύνοδος Κορυφής στο Μπέργκεν – 19-20 Μαΐου 2005

Η πιο πρόσφατη Σύνοδος Κορυφής έγινε στο Μπέργκεν το Μαΐο του 2005. Οι χώρες που συμμετέχουν στη Διαδικασία καλωσόρισαν τα καινούρια μέλη (Αζερμπαϊτζάν, Αρμενία, Γεωργία, Μολδαβία, Ουκρανία) και δεσμεύτηκαν να συνδράμουν στην ένταξη των χωρών αυτών στις διαδικασίες.

Αυτό που εξετάστηκε στο Μπέργκεν ήταν κατά κύριο λόγο οι εξελίξεις ως προς τις τρεις προτεραιότητες που τέθηκαν στο Βερολίνο, το σύστημα των δύο κύκλων σπουδών, η αξιολόγηση της ποιότητας και η αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών έτερων ιδρυμάτων. Οι εξελίξεις αυτές εξετάστηκαν με τη βοήθεια μετρήσεων (stocktaking) και εθνικών καρτών προόδου (national scorecard).

Τα κριτήρια γι' αυτές τις κάρτες προόδου, όπως αυτά παρουσιάζονται στην επίσημη ιστοσελίδα της Διαδικασίας της Μπολόνια¹⁴, είναι τα ακόλουθα:

Αξιολόγηση ποιότητας

1. Επίπεδο εξέλιξης του συστήματος αξιολόγησης της ποιότητας.
2. Βασικά χαρακτηριστικά των συστημάτων αξιολόγησης.
3. Βαθμός συμμετοχής των φοιτητών.
4. Βαθμός συμμετοχής, συνεργασίας και δικτύωσης με διεθνή ιδρύματα.

Σύστημα δύο κύκλων σπουδών

5. Βαθμός εφαρμογής του συστήματος δύο κύκλων σπουδών.
6. Βαθμός εγγραφής των φοιτητών στους δύο κύκλους σπουδών.
7. Δυνατότητα πρόσβασης από τον πρώτο στο δεύτερο κύκλο.

Αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών

8. Βαθμός εφαρμογής του Παραρτήματος Διπλώματος.
9. Επικύρωση της Συμφωνίας της Λισαβόνας.

10. Επίπεδο εφαρμογής των πιστωτικών μονάδων ECTS.

Οι δείκτες προόδου σε σχέση με αυτά τα κριτήρια αποδίδονται με διαφορετικά χρώματα, όπως επεξηγείται στην εικόνα 1.

Εικόνα 1: Πίνακας διαβαθμίσεων προσαρμογής των κρατών-μελών στις απαιτήσεις της διαδικασίας της Μπολόνια

Green	Excellent performance
Light Green	Very good performance
Yellow	Good performance
Orange	Some progress has been made
Red	Little progress has been made yet

Τα γενικά αποτελέσματα των εθνικών καρτών προόδου έδειξαν ότι:

Αξιολόγηση της ποιότητας

Σχεδόν όλες οι συμμετέχουσες χώρες έχουν θεσμοθετήσει ένα όργανο αξιολόγησης της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης βασισμένο στα κριτήρια που τέθηκαν στο Ανακοινωθέν του Βερολίνου, και έχουν αναπτύξει μεγάλη συνεργασία μεταξύ τους στο θέμα αυτό. Ωστόσο, ως προς τη συμμετοχή των φοιτητών και τη διεθνή συνεργασία υπήρχαν περιθώρια ανάπτυξης, όπως επίσης ως προς τη συστηματική εισαγωγή εσωτερικών μηχανισμών άμεσα συνδυασμένων με εξωτερική αξιολόγηση.

Στο Ανακοινωθέν (“Communiqué”) του Μπέργκεν οι Υπουργοί δέχτηκαν τα κριτήρια αξιολόγησης που αποφασίστηκαν και την ύπαρξη ενός ευρωπαϊκού δικτύου αξιολόγησης της ποιότητας. Επίσης, τόνισαν τη σημασία της συνεργασίας και της

¹⁴ Πηγή: <http://www.bologna-bergen2005.no/>

αμοιβαίας αναγνώρισης αποφάσεων πιστοποίησης και αξιολόγησης της ποιότητας μεταξύ των κρατών.

Σύστημα δύο κύκλων σπουδών

Οι Υπουργοί διαπίστωσαν ότι το σύστημα δύο κύκλων σπουδών έχει εφαρμοστεί ευρέως και ότι στις υπογράφουσες χώρες περισσότεροι από τους μισούς φοιτητές συμμετέχουν σε αυτό. Ωστόσο, η πρόοδος ήταν μικρότερη όσον αφορά την ευκολία πρόσβασης από τον πρώτο στο δεύτερο κύκλο, όπως επίσης την ευκολία απασχόλησης αποφοίτων που είχαν στα χέρια τους μόνο πτυχίο πρώτου κύκλου σπουδών (bachelor).

Στο Ανακοινωθέν της Συνόδου οι Υπουργοί συμφώνησαν να υιοθετήσουν ένα ενιαίο πλαίσιο αρχών για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, το οποίο θα μιλάει για:

1. τρεις κύκλους σπουδών (συμπεριλαμβανομένων ενδιάμεσων πιστοποιήσεων),
2. γενικά χαρακτηριστικά των κύκλων σπουδών βασισμένα στα γνωστικά αποτελέσματα και στις αντίστοιχες δεξιότητες, και
3. τον αριθμό των μονάδων που θα δίνονται σε κάθε κύκλο σπουδών.

Το πλαίσιο αυτό θα αλληλοσυμπληρώνεται με το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η διά βίου εκπαίδευση και η γενικότερη επαγγελματική εκπαίδευση. Οι Υπουργοί δεσμεύτηκαν ότι μέχρι το 2007 θα έχουν αρχίσει διαδικασίες για εθνικά πλαίσια συμβατά με αυτό το ενιαίο πλαίσιο, τα οποία μέχρι το 2010 θα πρέπει να έχουν τεθεί σε εφαρμογή.

Αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών

Οι κάρτες προόδου έδειξαν ότι 36 από τις 45 χώρες που συμμετέχουν στη Διαδικασία της Μπολόνια έχουν υπογράψει και εφαρμόσει τη Συμφωνία της Λισαβόνας. Παρ' όλα αυτά, οι Υπουργοί απευθύνουν έντονα έκκληση στις υπόλοιπες χώρες να βιαστούν να μιμηθούν το παράδειγμα των πρώτων. Στο Ανακοινωθέν δεσμεύτηκαν να διαμορφώσουν

τις εθνικές νομοθεσίες έτσι ώστε να καταστεί εφικτή η εφαρμογή της Συμφωνίας, και να βρουν τρόπους να κάνουν την αναγνώριση τίτλων σπουδών πιο εύκολη, πιο ποιοτική και πιο αποτελεσματική.

Δεσμεύτηκαν επίσης να πράξουν τα δέοντα σχετικά με την αναγνώριση και κοινών πτυχίων ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες χώρες, για την περαιτέρω ανάπτυξη της διάβιου εκπαίδευσης και για τη μεγαλύτερη δυνατή αναγνώριση *προηγούμενων ανεπίσημων σπουδών* με απώτερο σκοπό τη μεγαλύτερη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση.

5.1. Η Σύνοδος Κορυφής στο Μπέργκεν και η Ελλάδα

Το χρονικό διάστημα από τη Σύνοδο του Βερολίνου (2003) μέχρι εκείνη του Μπέργκεν (2005) είναι ίσως το πιο σημαντικό αναφορικά με τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Η έκθεση που παρέδωσε η Ελλάδα λίγο πριν τη Συνάντηση στο Μπέργκεν περιγράφει τις εξελίξεις μέχρι εκείνη τη στιγμή (14 Ιανουαρίου 2005) και αναφέρει τα εξής:

- Με την αναθεώρηση του Νόμου 2083/1992, ο οποίος αντικαταστάθηκε από το Νόμο 3255/22.7.04, οργανώνεται συγκεκριμένο πρόγραμμα για τη διακρατική συνεργασία στο θέμα των *διαπανεπιστημιακών μεταπτυχιακών προγραμμάτων*. (Ο Νόμος του 1992 όριζε ως απαραίτητη προϋπόθεση για το μεταπτυχιακό τίτλο την άριστη γνώση των ελληνικών, κάτι που άλλαξε το 2004 προκειμένου να μπορέσουν να δημιουργηθούν μεταπτυχιακά προγράμματα κοινά με πανεπιστήμια άλλων χωρών.)
- Ετοιμάζεται νομοσχέδιο για τη σύσταση *οργάνου αξιολόγησης* της ανώτατης εκπαίδευσης.
- Ετοιμάζεται νομοσχέδιο για τη σύσταση *ινστιτούτων διά βίου εκπαίδευσης* σε όλα τα Α.Ε.Ι. και τα Τ.Ε.Ι.
- Αναδιοργανώνεται το *σύστημα αναγνώρισης ξένων τίτλων σπουδών* (το Διαπανεπιστημιακό Κέντρο Αναγνώρισεως Τίτλων Σπουδών της Αλλοδαπής – ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. μετονομάστηκε και έγινε ο Διεπιστημονικός Οργανισμός Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών & Πληροφόρησης – Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π.).
- Κάποια μεταπτυχιακά προγράμματα πραγματοποιούνται σε γλώσσα άλλη από την ελληνική, για να προωθηθεί *η κινητικότητα φοιτητών προς την Ελλάδα*.

Εικόνα 2: Κάρτα προόδου της Ελλάδας ως προς την προσαρμογή της στις απαιτήσεις της Διαδικασίας της Μπολόνια

BOLOGNA SCORECARD	
Greece	
QUALITY ASSURANCE	
1. Stage of development of quality assurance system	
2. Key elements of evaluation systems	
3. Level of participation of students	
4. Level of international participation, co-operation and networking	
TWO-CYCLE DEGREE SYSTEM	
5. Stage of implementation of two-cycle system	
6. Level of student enrolment in two-cycle system	
7. Access from first cycle to second cycle	
RECOGNITION OF DEGREES AND PERIODS OF STUDY	
8. Stage of implementation of Diploma Supplement	
9. Ratification of Lisbon Recognition Convention	
10. Stage of implementation of ECTS	
TOTAL	

Η Εικόνα 2 είναι η κάρτα προόδου της Ελλάδας όπως προκύπτει από την έκθεση προόδου (stocktaking). Σύμφωνα με τη χρωματική απεικόνιση, η Ελλάδα έχει «πολύ καλή απόδοση» στους δύο από τους τρεις ενδιάμεσους στόχους της διαδικασίας από το Βερολίνο μέχρι το Μπέργκεν (αξιολόγηση ποιότητας και δύο κύκλοι σπουδών).

Ωστόσο, στην αναγνώριση περιόδων και πτυχίων σπουδών η χρωματική απεικόνιση δείχνει γενικά «καλή απόδοση», με το «βαθμό εφαρμογής των πιστωτικών

μονάδων ECTS» να είναι ο μεγαλύτερος και με την «επικύρωση της Συμφωνίας της Λισαβόνας» να απουσιάζει εντελώς εμφανίζοντας το δείκτη «Καμιά πρόοδος δεν έχει γίνει στο θέμα αυτό».

Συνολικά, όπως φαίνεται από το πεδίο TOTAL (βλ. Εικόνα 2), η Ελλάδα δείχνει να έχει πολύ καλή απόδοση λίγο πριν το Μπέργκεν. Από την εθνική έκθεση, ωστόσο, που αναφέρθηκε στην αρχή (σελ. 20), προκύπτει ότι πολλές εξελίξεις είχαν μόλις ξεκινήσει. Γι' αυτόν το λόγο είναι απαραίτητο να δούμε επίσης τις εξελίξεις στο χώρο της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης μετά τη Σύνοδο Κορυφής στο Μπέργκεν.

Συνοπτικά, οι εξελίξεις αυτές έχουν ως εξής:

- *Το καλοκαίρι του 2005, με το Νόμο 3369/2005 με τίτλο «Συστηματοποίηση της διά βίου εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις» οργανώνεται η διά βίου εκπαίδευση με τη σύσταση Ινστιτούτων Διά Βίου Εκπαίδευσης. Ο Νόμος αυτός είναι η επιτυχής κατάληξη του νομοσχεδίου που αναφερόταν στην έκθεση προόδου της Ελλάδας λίγο πριν το Μπέργκεν.*
- *Με το Νόμο 3374/2005 με τίτλο «Ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς, συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – Παράρτημα Διπλώματος» τίθεται μια αρχή διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, οργανώνεται ένα σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων και εισάγεται το Παράρτημα Διπλώματος στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης.*

Συνεπώς, εάν η κάρτα προόδου είχε συμπληρωθεί λίγο καιρό μετά το Μπέργκεν, τα χρώματα θα ήταν διαφορετικά. Ενδεχομένως η «καλή απόδοση» στο βαθμό εξέλιξης ενός συστήματος αξιολόγησης της ποιότητας να γινόταν «πολύ καλή» ή ακόμη και «άριστη», και το ίδιο να συνέβαινε και με το βαθμό εφαρμογής του Παραρτήματος Διπλώματος. Ωστόσο, δεν θα άλλαζε καθόλου ο χρωματικός δείκτης σχετικά με την επικύρωση της Συμφωνίας της Λισαβόνας.

6. Συμπέρασμα

Με αργά βήματα η Ελλάδα άρχισε να ανταποκρίνεται στα ζητούμενα της Διαδικασίας της Μπολόνια. Αυτό είναι εν μέρει φυσικό, καθώς οι αλλαγές δεν θα μπορούσαν να γίνουν από τη μια στιγμή στην άλλη. Μεγάλο ρόλο έπαιξε εξάλλου και το γεγονός ότι εξ αρχής υπήρχαν σθεναρές αντιδράσεις από καθηγητικό προσωπικό και φοιτητές στην όλη ιδέα της Διαδικασίας.

Πιο συγκεκριμένα, τα συμπεράσματα τα οποία εξάγονται από τα δεδομένα που εξετάστηκαν είναι τα εξής:

- Η Ελλάδα δείχνει να έχει κάνει κάποιες κινήσεις προς την επίτευξη των στόχων τους οποίους αποδέχτηκε στην Μπολόνια. Αυτές σχετίζονται με την αξιολόγηση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης (Νόμος 3369/2005), με τη συστηματοποίηση της διά βίου εκπαίδευσης (Νόμος 3374/2005) και με το Παράρτημα Διπλώματος.
- Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι οι αλλαγές, τουλάχιστον οι επίσημες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, έγιναν «απότομα». Ενώ η διαδικασία ξεκίνησε το 1999, όλες οι νομοθετικές αλλαγές επήλθαν τα τελευταία δύο χρόνια. Νομοσχέδια για την αξιολόγηση και τη διά βίου εκπαίδευση κατατέθηκαν προς ψήφιση το 2003, για να ψηφιστούν τελικά με διαφορετική μορφή δύο χρόνια αργότερα.
- Τέλος, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η πρόοδος που σημειώθηκε αφορούσε τομείς τους οποίους η ελληνική πλευρά έδειχνε εξ αρχής πρόθυμη να προωθήσει. Ωστόσο, είναι προφανές πως οι αντιρρήσεις και οι ενστάσεις της ελληνικής πλευράς στην Μπολόνια και στην Πράγα (ζήτημα αμοιβαίας αναγνώρισης τίτλων) ήταν και οι τομείς που τελικά δεν παρουσίασαν καμιά εξέλιξη. Αυτό

γεννά την απορία αν μπορούμε τελικά να μιλάμε για εξελίξεις που «προκλήθηκαν» και «δημιουργήθηκαν» από και για τη διαδικασία της Μπολόνια ή για εξελίξεις που θα λάμβαναν χώρα ούτως η άλλως κάποια στιγμή στην ελληνική πραγματικότητα.

Παράρτημα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΩΡΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΥΠΟΓΡΑΨΕΙ ΚΑΙ ΕΠΙΚΥΡΩΣΕΙ ΤΗ
ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΙΤΛΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

List of Signatory States of the Council of Europe/UNESCO Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the Europe Region

Lisbon, 11 April 1997

as of 28 February 2006

States

Date of signature

Date of ratification

Date of entry into force

Albania	04/11/1999 06/03/2002 01/05/2002
Andorra	
Armenia	26/05/2000
Australia	19/09/2000 22/11/2002 01/01/2003
Austria	07/07/1997 03/02/1999 01/04/1999
Azerbaijan	11/04/1997 10/03/1998 01/02/1999
Belarus	04/01/2002 19/02/2002 (a) 01/04/2002
Belgium	07/03/2005
Bosnia and Herzegovina	17/07/2003

	03/03/2004
Bulgaria	11/04/1997 19/05/2000 01/07/2000
Canada	04/11/1997
Croatia	11/04/1997 17/10/2002 01/12/2002
Cyprus	25/03/1998 21/11/2001 01/01/2002
Czech Republic	11/04/1997 15/12/1999 01/02/2000
Denmark	11/04/1997 20/03/2003 01/05/2003
Estonia	11/04/1997 01/04/1998 01/02/1999
Finland	22/01/1998
France	11/04/1997 04/10/1999 01/12/1999
Georgia	11/04/1997 13/10/1999 01/12/1999
Germany	11/04/1997
Greece	

Holy See	11/04/1997 28/02/2001 01/04/2001
Hungary	11/04/1997 04/02/2000 01/04/2000
Iceland	11/04/1997 21/03/2001 01/05/2001
Ireland	08/03/2004 08/03/2004 01/05/2004
Israel	24/11/1997
Italy	24/07/1997
Kazakhstan	11/04/1997 07/10/1998 01/02/1999
Kyrgyz Republic	09/03/2004 01/05/2004
Latvia	11/04/1997 20/07/1999 01/09/1999
Liechtenstein	01/02/2000 (a) 01/04/2000
Lithuania	11/04/1997 17/12/1998 01/02/1999
Luxembourg	11/04/1997

	04/10/2000 01/02/2000
Malta	11/04/1997
Moldova	06/05/1997 23/09/1999 01/11/1999
Monaco	
Netherlands	14/05/2002
Norway	11/04/1997 29/04/1999 01/06/1999
Poland	11/04/1997 17/03/2004 01/05/2004
Portugal	11/04/1997 15/10/2001 01/12/2001
Romania	11/04/1997 12/01/1999 01/03/1999
Russian Federation	07/05/1999 25/05/2000 01/07/2000
San Marino	
Serbia and Montenegro	03/03/2004
Slovakia	11/04/1997

	13/07/1999 01/09/1999
Slovenia	11/04/1997 21/07/1999 01/09/1999
Spain	
Sweden	11/04/1997 28/09/2001 01/11/2001
Switzerland	24/03/1998 24/03/1998 01/02/1999
FYR of Macedonia	11/04/1997 29/11/2002 01/01/2003
Tajikistan	09/03/2004 (a) 01/05/2004
Turkey	01/12/2004
Ukraine	11/04/1997 14/04/2000 01/06/2000
United Kingdom	07/11/1997 23/05/2003 01/07/2003
United States of America	11/04/1997

¹ Πηγή: http://www.cepes.ro/hed/recogn/lisbon/signatory_states.htm
European Centre for Higher Education

Βιβλιογραφία

Bergen Communiqué (2005), *The European Higher Education Area – Achieving the Goals*.

Berlin Communiqué (2003), *Realising the European Higher Education Area*.

Committee on Prague (2001), *Message from the Salamanca Convention of European Higher Education institutions; Shaping the European Higher Education Area*, http://www.bmbwk.gv.at/medienpool/9417/eua_message_for_prague.pdf 27/2/2006 10:55.

Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region (1997), Lisbon.

Bologna Process Stocktaking (2005), *Report from a Working Group appointed by the Bologna Follow-up Group to the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*, Bergen.

European University Association (2001), *Trends 2001 Towards the European Area of Higher Education: Survey of Main Reforms from Bologna to Prague*

European University Association (1999), *Trends 1999 Trends in Learning Structures in higher education*.

Kladis, D. (2000), *The Bologna Declaration and the Road from Bologna to Prague*, Athens. GR: *Η Διακήρυξη της Μπολόνια και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα*, Αθήνα.

Kyriazis, A. (2005), *National Reports 2004-2005: Greece*.

Lourtie, P. (2001), *Furthering the Bologna Process; Report to the Ministers of Education of the Signatory Countries*, Prague.

Prague Communiqué (2001), *Towards the European Higher Education Area*.

Sorbonne Declaration (1998), *Joint Declaration on the Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System*, Paris, The Sorbonne.

Steering Committee for Higher Education and Research (2002), *Recognition Issues in the Bologna Process, Report by the General Rapporteur*, Strasbourg.

ΥΠΕΠΤΗ – Ministry of Education and Religious Affairs (2003), *National Report of the Implementation of the Bologna Process*, Secretariat of Higher Education, Athens.

European University Association (2003), *Trends 2003 Progress towards the European Area of Higher Education*.

Υπουργείο Παιδείας και Εθνικών Θρησκευμάτων (2005), Νόμος 3369/2005 *Συστηματοποίηση της διά βίου εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*.

Υπουργείο Παιδείας και Εθνικών Θρησκευμάτων (2005), Νόμος 3374/2005 *Ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς, συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – Παράρτημα Διπλώματος*.